

Izvorni znanstveni rad

UDK 1:32 321.72.01 340.12 342.3

Znanstvena transkripcija parlamentarizma

DAVOR RODIN*

Sažetak

Prema Carlu Schmittu, liberalni parlamentarizam i demokracija počivaju na oprečnim načelima. Prvi je utemeljen na načelu racionalne deliberacije, tj. na ideji da se politička volja u modernoj liberalnoj državi formira u racionalnoj diskusiji, potonja se temelji na moći kao mediju političkog djelovanja koje homogenizira narodnu većinu i eliminira divergentne manjine. Schmitt smatra da u modernoj državi načelo moći potpuno nadvladava deliberaciju i tako ukida uvjete liberalnog parlamentarizma. Na drugoj razini Schmitt argumentira da se opreka deliberacije i moći ponavlja unutar liberalno-demokratskih institucija kao dioba vlasti između višestranačkog parlamenta koji je poprište racionalne diskusije i izvršne vlasti koja je instrument političkog djelovanja i mora se legitimirati pred parlamentom. Slabost liberalne demokracije proizlazi iz jačanja onih političkih snaga (fašista, komunista) koje političku diskusiju ne vide kao proces kompeticije različitih mišljenja pred biračkom publikom, nego kao sredstvo nametanja jedine, vlastite istine.

Autor zaključuje da Schmitt promašuje bitnu dimenziju liberalne demokracije zato što svoju kritiku liberalizma zasniva na zastarjeloj, neokantovskoj metodološkoj poziciji. Analogno Rickertovoj nomotetskoj znanosti, Schmitt u svojoj političkoj teoriji suprotstavlja racionalnu generalizaciju i iracionalni sadržaj. Međutim, riječ je o tome da liberalna politička znanost kao konstitutivni dio političkog procesa semantički posreduje između dvaju političkih medija, govora i djelovanja, ne ukidajući pluralnost političkih pozicija.

I

Postoje mislioci čije zablude ili predrasude počivaju na točnom razumijevanju predrasuda svijeta života koji su promišljali. Istraživač takve vrste predrasuda i zabluda bio je Carl Schmitt. Ono što je istražio između 1920. i 1933. i danas uzbuđuje politologe i filozofe politike u zapadnim demokracijama. Paradoksalna točnost i pogrešnost njegovih uvida počiva na nereflektiranom karakteru znanstvenog stava koji je zastupao prema paradoksalnoj situaciji iz koje je mislio. Kao i Weber i Schmitt, mnogo toga duguje neokantovcu H. Rickertu, a ono što ne duguje novokantovstvu svakako je otvorenost prema fenomenu političkoga

* Davor Rodin, redovni profesor Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu na predmetu Metodologija društvenih znanosti, Teorijsko-politički odsjek.

u našem, 20. stoljeću. Nereflektirana uporaba neokantovskog znanstvenog stava u istraživačkom postupku dovela ga je do toga da je, istražujući fenomen političkoga, ispustio iz vida Hegelov davni pravorijek da je opasno govoriti o reformaciji neovisno o revoluciji i, obrnuto, o revoluciji bez reformacije. To znači da sve preobrazbe u političkom svijetu života suvremenog građanstva imaju svoje pojmovne komplemente u povijesti novovjekovne znanosti, kao što su srednjovjekovno kršćanstvo i njegove različite varijante predstavljali komplemente političkog života srednjega vijeka. To znači da suvremeno građanstvo razumije svoj svijet života uz pomoć pojmova istraživačke znanstvene prakse. Znanost, i kao djelatnost i kao teorija vlastite djelatnosti, predstavlja odgovarajući oblik dekonstelacije cjelokupnoga građanskog života, a osobito intenzivno ekonomskog i političkog dijela... Schmitt nije polagao pažnju inače već preporučenom oprezu koji nalaže da se istraživački rezultati ne polučuju samo zahvaljujući fenomenima koji se sami očituju nego i pomoću znanstvene metode kojom se istražuje. Pa ipak, ta se manjkavost u Schmitta ne nameće. Preciznost njegovih analiza ostavlja dojam da je do rezultata došao primjenom određenih teorijskih hipoteza na raspoloživi politički materijal. Pod materijalom se misli na građu novovjekovnih političkih teorija i filozofija, s jedne strane, i na žive političke procese i javno mnijenje Weimarske republike, s druge strane. Ono što je otkrio u istraživanju tog materijala jest struktura suvremenoga građanskog političkog procesa. Ali, u rezultatu se ne otkriva samo ono što je bila prešućena metodološka pretpostavka istraživačkog postupka nego i njezini nedostaci. Ovdje će biti riječi o tim nedostacima, kao pravom otkriću.

II

Za ilustraciju Schmittova istraživačkog postupka u kojem se podjednako očituju strukture građanskog političkog procesa kao i strukture građanske istraživačke znanosti može poslužiti i njegov i danas poučni spis: *"Duhovno-povijesni položaj današnjeg parlamentarizma"*.¹ Spis je trajno aktualan zato jer se u njemu svom pojmovnom preciznošću određuje liberalna demokracija kao parlamentarna demokracija i njena dva najopasnija protivnika direktna ili neposredna demokracija fašističkog i boljševičkog tipa. Citav je spis smješten u okvire Lenjinove eshatologije i Mussolinijeve mitologije iracionalizma, unutar kojeg se nalazi parlamentarna demokracija sa svojim argumentativnim postupkom i svojim najvišim vrijednostima: *sloboda govora, sloboda tiska, sloboda okupljanja, ljudska prava, dioba vlasti i pluralistički parlament*. Budući da je parlamentarna liberalna demokracija i danas smještena između ta dva svoja protivnika - jer proces stabiliziranja liberalne demokracije kao političkog projekta nije nikada završen, niti je to projekt koji ima usmjerenje prema unaprijed postavljenom konačnom cilju - to je i Schmittova analiza ostala otvorena i aktualna. Ne treba naglašavati da je Carl Schmitt od početka antiliberalno orijentiran. Njegova je namjera stoga da pokaže razliku između demokracije i liberalizma, te da tako ostavi otvorena vrata za druge demokratske alternative a ne samo za liberalnu. Središnja liberalna politička institucija je, bez sumnje, parlament. Otuda je i u

¹ Schmitt, Carl, *Die geistesgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus*, Duncker/Humblot, Berlin 1979. Pretisak drugog izdanja spisa iz 1926. godine. Prvo izdanje objavljeno je 1923. godine.

Schmitta, ali i u njegova lijevog antipoda Lukácsa baš parlament izložen ne samo kritici već i poruzi. Za Lukácsa je parlament tipično buržoaska pozornica isprazne retorike koja ima zadatak da odvraća pažnju javnosti od stvarnih ekonomskih interesa buržoazije, koja pod zaštitom parlamentarno manipuliranog slobodnog javnog mnijenja provodi svoju klasnu diktaturu u donjim, bitnim katovima sustava eksploatacije. Za komunističkog je zastupnika u parlamentu stoga važno jedino to da na toj pozornici retorički difamira parlamentarnu demokraciju, kao paravan stvarne vladavine kapitala, da, kao i njegovi građanski protivnici, govornicu koristi za propagandu ne zaboravljajući na metode ilegalnog rada na podgrijavanju klasne borbe proletarijata.² Schmitt jednako tako raspršuje svaku iluziju o realnoj političkoj moći parlamenta kao mjesta donošenja mjerodavnih odluka. Za njega parlamentarne diskusije nalikuju radijatoru centralnog grijanja na kojem su nacrtani plamičci vatre koji bi trebali dočarati tinjajuću vatru zbiljske peći.³ Parlamentarne stranke, prema njemu, više ne predstavljaju zastupnike različitih mišljenja koji međusobno raspravljaju, nego grupacije socijalne ili ekonomske moći, čiji zastupnici međusobno trguju s moći i s interesima sklapajući kompromise i koalicije. "Argument u pravom smislu riječi, koji je karakterističan za diskusiju, nestaje".⁴ Parlament je, kao tipično liberalna institucija, dakle, u krizi u onoj mjeri u kojoj je svaka argumentirana rasprava i svako logičko nadmetanje samo isprazna teorija koja je daleko od političkog djelovanja.⁵ Istjerane iz parlamenta, argumentirane se diskusije odvijaju još samo u javnom mnijenju koje, naravno, proizvodi tisak, ali i on tendencijski tako da za određene interese podgrijava strast bespomoćnih masa. U pozadini ovakve kritike liberalizma kao argumentativne parlamentarne demokracije stoji Schmittovo razumijevanje demokracije. Demokracija kao vladavina naroda koji je nosilac vrhovnog suvereniteta bitno se, prema Schmittu, razlikuje od liberalizma i parlamentarizma kao *government by discussion*. Nasuprot liberalne vladavine posredstvom parlamentarnih rasprava svaka zbiljska demokracija počiva, prema Schmittu, ne samo na tezi da se jednako treba tretirati kao jednako nego s neizbježnom konsekvencijom da se nejednako ne tretira kao jednako. Demokraciji, dakle, nužno pripada homogenost, a zatim, u slučaju stiske, odstranjenje, ili uništenje, heterogenosti.⁶ To znači da demokracija kao vladavina većine može manjinu isključiti iz države i ta mogućnost pripada biti narodne demokracije. Koja će manjina biti isključena iz demokratske države, to nije sadržano u pojmu demokracije; on je posve neutralan. Hoće li iz upravljanja državom biti odstranjeni pripadnici narodnih

² Usporedi Lukács, G., "O pitanju parlamentarizma", u *Etika i politika*, biblioteka "Politička misao", Zagreb, Liber 1972.

³ Schmitt, ... *Parlamentarismus*, str. 11.

⁴ *Ibidem*, str. 11.

⁵ Rugajući se teoriji, Heidegger u *Sein und Zeit* piše: U teoriji ne krčka nikakav dublji smisao (*In der Theorie brodeln kein tiefer Sinn*.)

⁶ Schmitt, *ibidem* str. 14. U nastavku citata Schmitt navodi primjere etničkog čišćenja Grka u zapadnoj Turskoj te englesko tretiranje građana u kolonijama. Građani engleskih kolonija su sa stajališta engleskog državnog prava stranci bez građanskih prava i udjela u državi, a sa stajališta međunarodnog prava engleski građani.

manjina, pripadnici određene rase, religije, imovinskog stanja, žene i slično, ovisi o načinu na koji je u određeno vrijeme ostvarena homogenizacija stanovništva. Homogenizacija je, naime, prva pretpostavka demokracije, a sve što iz te općenitosti, identiteta ili homogenosti strši kao manjina izloženo je različitim vrstama represije, odnosno manjina se mora pokoriti većini. Demokracija se, dakle, kao sadržajno prazni pojam uvijek nanovo oblikuje u različitim identifikacijama. Demokracija tako, prema Schmittu, može biti ne samo narodna već i klasna, ali isto tako militaristička, pacifistička, naprednjačka, konzervativna, socijalistička i slično. Bezličnost pojma demokracije ide tako daleko da i manjina može vladati većinom posve demokratski. Ako se volja manjine uspije identificirati s voljom naroda, tada demokratskom načelu ne škodi što narodnu volju zastupa manjina "odvažnih boraca". Jer ta odvažna manjina može propagandno zadobiti aklatativnu ili plebiscitarnu podršku narodne volje. Već je Hegel u svojim predavanjima o filozofiji religije vidio da je nesreća njemačkog naroda u tome što je dao odviše prostora partikularizmu posebnih narodnih frakcija od kojih svaka za sebe svojata pravo da bude vodeća. Stoga je Hegel smatrao da je potrebno očuvati jedinstvo uvjerenja i ustava jer jedino tako ustav može funkcionirati. U protivnom, ako nema tog jedinstva, ni zakon ne može vladati nego vladaju oni koji čine da zakon vlada te tako njihova partikularna uvjerenja razaraju ustav.⁷ Nema nikakve sumnje da je Hegelov republikanizam tj. djelovanje u ime dobra republike naslijedio i Carl Schmitt. Schmitt je republikanac, ali za najveće dobro ne drži niti slobodu niti pravednost niti jednakost već *moć*. Svojim republikanizmom Schmitt zastupa najvišu moć kao najviše političko dobro. S tog stajališta najviše moći on određuje i demokraciju i na njoj utemeljeni suverenitet novoga doba. Ono što je moći kao diskriminirajućem pojmu suprotstavljeno jest *iracionalno*, ili *dušmansko*.

Sa stajališta teoretske tradicije iz koje je izrastao, može se kazati da Schmitt svojim razumijevanjem demokracije vrši egzistencijalističku preobrazbu neokantovskog transcendentalizma. Preduvjet mogućnosti svake ustavne vladavine ili svakog pravnog poretka jest prethodno konstituirana ili konstituirajuća moć. Sve što je s obzirom na tu transcendentalno shvaćenu moć izvan njezina okrilja jest neprijateljsko, iracionalno ili nemoćno, jednako kao što je i za Rickerta sve pojedinačno i zbiljsko samo iracionalni materijal generalizirajuće prerade. Bezličnost transcendentalnih formi spoznavanja korespondira sa Schmittovim bezličnim formalnim određenjem demokracije i moći kao preduvjeta mogućnosti svakog modernog ustavnog poretka. Da je tome zaista tako, svjedoče Schmittova objašnjenja pojma demokracije kao forme identifikacije ili procesa eliminacije svake heterogenosti: "Identitet vladalaca i vladanih, gospodara i podčinjenih, identitet subjekta i objekta državnog autoriteta, identitet naroda i njegovih predstavnika u parlamentu, identitet države i nekog određenog narodnog biračkog tijela, identitet države i zakona, identitet kvantitativne većine ili jednoglasja s kvalitativnom većinom ili jednouljem (Schmitt kaže točnost zakona)". No, sve te identifikacije nisu naprosto dane, već su proizvedene u procesu homogenizacije. Ove se identifikacije (ili, kako bi rekao Rickert konfeksionalizacije) unutar amorfne socijalne zbilje zbivaju po logici veće moći koja vrši identifikaciju poput sile teže. Pa ipak, uza sve identifikacije različitih volja i interesa u okrilje jedne moći ostaje "distancija između realne jednakosti

⁷ Hegel, *Vorlesungen über die Philosophie der Religion*, Bd. I, str. 310. Felix Meiner, Hamburg 1966, G. Lasson

i rezultata identifikacije”.⁸ Nikada se svi pojedinci ne mogu podvesti pod zajednički nazivnik više moći. Oni koji ostaju izvan identifikacije, oni neidentificirani stranci su i tendencijski neprijatelji. Javno mnijenje i propaganda samo su sredstva u procesu identifikacije. Pored propagande može, naravno, i nasilje pripomoći “demokratskim” identifikacijama različitih volja u jedinstvo. Sudbina demokracije vezana je tako uz problem formiranja jedinstvene volje svim sredstvima. A kada je jednom homogenizacija i jedinstvena volja kao suverena moć ostvarena, tada je i sudbina demokracije ostvarena: “Izgleda da je usud demokracije da samu sebe ukine u procesu oblikovanja volje”. S tog stajališta najviše moći koja je određena kao homogena narodna volja nije više odlučujuće kakav će institucionalni oblik ta moć sebi dati. Tako, prema Schmittu, možemo imati demokraciju bez parlamentarizma, ali i parlamentarizam bez demokracije, a diktatura nije suprotna demokraciji kao ni demokracija diktaturi.⁹ Sva nestabilnost građanskog novovjekovnog političkog poretka proizlazi iz tog predinstitucionalnog formiranja homogene volje ili političke moći koja, kad je jedanput oblikovana, može kao predržavna ili predinstitucionalna volja sebi dati različite oblike vladavine. Parlamentarizam kao oblik vladavine mogući je izraz predržavne narodne volje u kojem narodni zastupnici ostvaruju veću ili manju kontrolu nad izvršnom vlašću. Neovisno o velikoj evropskoj tradiciji narodnih zastupništava u različitim vidovima skupština, Schmittu je prvenstveno stalo do toga da parlamentarizam odredi kao oblik demokracije i da ga tako odvoji od liberalizma kao “konzekventnog i obuhvatnog metafizičkog sistema”.¹⁰ U tu svrhu on udarnim argumentima nastoji izvrnuti ruglu osnovnu hijerarhijsku ljestvicu parlamentarne demokracije, koja zato što je parlamentarna, nipošto nije i liberalna. Za parlamentarnu demokraciju važi da je parlament narodno predstavništvo, a vlada predstavništvo parlamenta.¹¹ Narod bira parlament, a parlament vladu, ali ruga se Schmitt, zar narod ne bi mogao biti zastupljen od jednog jedinog zastupnika. U tom bismo slučaju imali vladavinu antiparlamentarnog cezarizma koja bi ipak bila demokratska jer bi taj jedini narodni zastupnik bio izabran od naroda. Parlamentarna demokracija nije ništa specifično, ona počiva na istim principima narodnog (demokratskog) suvereniteta kao i sve novovjekovne vladavine. Narodni suverenitet kao koncentrirana i homogenizirana narodna volja je ona moć koja predstavlja *preduvjet mogućnosti* svake građanske vladavine, pa tako i parlamentarne. Parlamentarizam je, dakle, posve legitimni oblik demokracije i nije nipošto vezan uz liberalizam. Liberalizam kao posebna filozofija predstavlja nešto različito od demokracije. To je vladavina u kojoj se državna volja oblikuje na temelju racionalnih diskusija, argumenata i protuargumenata. Njezin je krajnji domet vladavina u ime istine ili u ime najvišeg dobra zajednice.

⁸ Schmitt, *ibidem*, str. 37.

⁹ Schmitt, *ibidem*, str. 41.

¹⁰ *Ibidem*, str. 45.

¹¹ Protuslovno je da parlament kao prvo predstavništvo ostaje neovisan o volji naroda u trajanju čitavog izbornog razdoblja, dok je vlada u svako doba opoziva u parlamentu.

III

Za liberalizam je, nasuprot demokraciji, karakteristično da je to tip vladavine čiji preduvjet mogućnosti nije moć, već *pravo*. Za razliku od moći, ovdje pravo predstavlja preduvjet mogućnosti svake vladavine, a to pravo kao oblik uma zahtijeva od svakog pojedinca da se uzdigne do one općenitosti na kojoj njegovi interesi neće ugrožavati interese drugih građana. Ta prestabilizirana harmonija umnih monada kao najveće dobro dolazi na vidjelo u povijesnom procesu pročišćavanja egoističnih volja do općenitog i istinitog uvida o racionalnim preduvjetima mogućnosti suživota pod okriljem prava. Njemački klasični idealizam predstavlja vrhunac ili posljednju konzekvenciju liberalnog načela. U tom je idealizmu liberalno načelo uzdignuto do razine najvišeg dobra, i tako preobraženo u svoju republikansku protupoziciju: Harmonična koegzistencija slobodnih umnih pojedinaca moguća je pod uvjetom da se oni odreknu svoje pojedinačnosti i pretvore u ljude bez svojstava. Schmitt je pokušao dokazati iluzornost takvih konstrukcija i pokazati inkompatibilnost demokracije i liberalizma suprotstavivši ih kao racionalizam i autoritarnost. Time Schmitt dospijeva do temeljnog razlikovanja dvaju novovjekovnih načela na kojima počiva svaka vladavina: s jedne strane to je razum, pravo i istina do kojih se dospijeva raspravom, s druge strane to su autoritet i moć koji se ne obaziru na razloge, i do kojih se prispijeva djelovanjem: "Zakonodavstvo je savjetovanje (*deliberare*) izvršna vlast je djelovanje (*agere*)."¹²

Deliberare i *agere* (raspravljati i djelovati) dva su temelja novovjekovne vladavine. Schmitt ova dva suprotstavljena načela izvlači iz države i konkretne vladavine te ih tretira kao dvije pretpostavke svakog vladanja, ili kao preduvjete mogućnosti vladavine. Dakle, po Schmittu je sva vlast preduvjetovana ili raspravom, ili djelovanjem. U toj dilemi Schmitt je nedvosmišlen, on se opredjeljuje za Hobbesa: *Autoritas non veritas facit legem*. Ako zakoni proizlaze iz moći vrhovnog autoriteta, a ne iz vaganja argumenata i razumnog usuglašavanja stavova u procesu približavanja istini ili pravednosti, onda je time pala prva odluka prema kojoj političko nije karakterizirano raspravom već djelovanjem, i to onim moćnijim ili onim koje se formira u moć (*Willensbildung*). Homogenizacija narodne volje na bilo kojoj osnovi utemeljuje vlast i oblik vladavine, ali se sada unutar demokratski oblikovane vladavine ponovno javlja ista opreka *deliberare* i *agere* unutar institucionalizirane vlasti. S jedne strane demokracija i liberalizam su preduvjeti mogućnosti svake vladavine, a s druge strane ta različita načela nastavljaju djelovati unutar same vladavine u obliku diobe vlasti na zakonodavnu i izvršnu: prva je *diskutirajuća*, druga *djelatna*. Schmitt nije siguran odakle demokratsko, autoritarno načelo konstituiranja svake vlasti u državi ipak na kraju ne može ostati bez svog liberalnog komplementa, nego se u svako demokratsko odlučivanje i djelovanje uvlači diskusija, cjenkanje, pogadanje i posredovanje. Koliko god, dakle, Schmitt izvorno inzistirao na prevazi političkog, demokratskog, djelatnog, autoritarnog načela nad liberalnim i deliberativnim (diskutirajućim), on ipak unutar politički tako konstituirane države nije u stanju zatrti liberalno načelo. Neokantovski *hiatus irrationalis* između pojma i realiteta pogada Schmitta kao egzistencijalista iz drugog pravca. Njemu ostaje neosviješteno zašto princip političkog nije institucionalno provediv, zašto postoji *hiatus irrationalis* između predrđavnog političkog realiteta i političke

¹² Schmitt, *ibidem*, str. 56.

vladavine u državi. On liberalno načelo odbacuje kao nepolitičko, a zatim se u državi ponovno s njim susreće i ne zna kako i da li da ga odstrani.

IV

Ovo protuslovlje između demokracije i liberalizma ide tako daleko da Schmitt i sâm parlamentarizam vidi kao neliberalni demokratski oblik vladavine pod uvjetom da parlament preuzme u svoja ovlaštenja zakonodavnu, izvršnu i sudbenu vlast. U američkoj revoluciji imali smo takav primjer u Pennsylvaniji (teror parlamenta). Parlamentarna vladavina nije, dakle, izvorno liberalna, već samo pod uvjetom da u parlamentu postoji više stranaka i da u skladu s tim u državi bude poštovana dioba vlasti. Dioba vlasti u državi moguća je samo pod pretpostavkom višestranačkog parlamenta i, obrnuto, samo višestranački parlament može garantirati realnu diobu vlasti u državi.¹³ Schmitt vidi da se liberalizam ne uvlači u državu naprosto kroz parlament, već kroz višestranački parlament, koji jedini omogućuje realnu diobu i kontrolu vlasti. Realna dioba vlasti nije ustavno stanje već proces balansiranja, *check and balance*. Izuzme li se sudbena vlast, onda se balansiranje kao politički proces odnosi na "odmjeravanje" dviju nemjerljivih veličina, naime, izvršne vlasti, koja djeluje, i zakonodavne vlasti, koja raspravlja. Dakle, balansiranje nije ni vaganje ni neko drugo odmjeravanje. Riječ je o nemjerljivim veličinama koje nije moguće dovesti pod zajednički nazivnik važeće mjere. Time Schmitt kuca na vrata *semantički* drukčije orijentirane teorije političkoga, ali unutar stare neokantovske sheme ostaje i dalje produktivan, jer tu teoriju tjera u škripac. Naime, liberalno načelo racionaliteta i diskusije nipošto nije bezazleno. Između djelovanja (*agere*) i raspravljanja (*deliberare*) nije moguće naći mjeru, jer jedno je donošenje poreznog zakona a drugo utjerivanje poreza. Ali, u parlamentarnim raspravama u odmjeravanju različitih mišljenja mjera je, svakako, nazočna i to je *istina* ili *pravednost*. Različite stranke u parlamentu mogu svaka za sebe pretendirati na istinitost pa se može dogoditi da u raspravama jedna od stranaka zakon izjednači s istinom. U tom bi slučaju moglo doći do diktature uma¹⁴ kakvu su faktički provodili jakobinci ubijajući u ime slobode kao najviše vrijednosti, kojom su samovoljno raspolagali. U parlamentu je, dakle, balansiranje potrebno kako u sučeljavanju mišljenja ne bi došlo do utvrđivanja što je istina, jer istina bi njenim zastupnicima dala neograničena ovlaštenja djelovanja. Parlamentarne rasprave bile bi konačnim utvrđivanjem istine ukinute zajedno s predstavnicima različitih uvjerenja. Stoga liberalno diskutiranje ima i specifični odnos prema istini: "... ona je puka funkcija vječnog nadmetanja različitih mnijenja".¹⁵

Zašto u parlamentarnim debatama nije moguće doći do istine, na to pitanje Schmitt ne odgovara. To pitanje ima isti rang nesumjerljivosti kao i odnos između zakonodavne i izvršne vlasti. Različita mišljenja u parlamentu odraz su različitih vrsta djelovanja u građanskom društvu pa bi utvrđivanje istine u parlamentu dovelo do ukidanja različitih djelatnosti i interesa građana, do ukidanja civilnog

¹³ Schmitt, *ibidem*, str. 58.

¹⁴ Schmitt, *ibidem*, str. 58.

¹⁵ Schmitt, *ibidem*, str. 46.

društva u nekoj komunističkoj, ili kršćanskoj zajednici jednakih. Dakle, postoji bliska veza između neusklađenosti mišljenja u parlamentu, i neusklađenosti zakonodavne i izvršne vlasti. Zastupnici u parlamentu diskutiraju iznoseći različita djelovanja koja zastupaju u šarolikom civilnom društvu. Izvršna vlast bi trebala jedinstvenu zakonsku odredbu provesti u nepregledno šarolikom političkom realitetu. Parlamentarci moraju razmisliti o onom što govore kako ne bi povrijedili interese svog biračkog tijela, izvršna vlast mora paziti što radi kako ne bi povrijedila mišljenja parlamentarne većine u ime koje djeluje. Sistem liberalne demokracije koji je institucionaliziran u obliku parlamentarne demokracije počiva na sustavu dvostruke medijske dekonstelacije nesumjerljivih kvaliteta. Načelo *check and balance* je oblik legitimiranja vladavine postupkom, ali tako da se djelovanje jedanput opravdava raspravom, a drugi put rasprava djelovanjem. Pojam istine ovdje je relativiran pojmom opravdavanja. Zastupnici se za svoje rasprave i odluke opravdavaju pred biračkim tijelom, vlada se opravdava za svoja djelovanja pred parlamentom. Pojam opravdavanja ili ovjeravanja, legitimiranja razlikuje se od pojma istine. Istina je mjera za isto, put do istine je ukidanje svih odstupanja od istine, što politički znači jednomylje ili diktaturu na temelju neke ideje, *Diktatur der Vernunft*. Opravdavanje ili ovjeravanje, legitimiranje jest mjera za različito ili proces u kojem se jedan način djelovanja (rasprava) prenosi na drugi način djelovanja (odlučivanje), pa pritom treba utvrđivati je li prijenos izvršen na zadovoljavajući a to znači na prepoznatljiv način. Pritom treba znati da Schmitt ispravno vidi da predrđavna homogenizacija narodne volje ima svoj pandan u nediskutiranim pretpostavkama svake parlamentarne diskusije.¹⁶ Parlamentarne rasprave i različita mišljenja počivaju na prešutnom sporazumu o realnom pluralizmu građanskog svijeta života. Samo zato što taj pluralizam životnih formi predstavlja priznatu podlogu svih sudionika rasprave, rasprave mogu teći svojom neobuzdanom raznolikošću i prividnom konfuzijom. Schmitt je na ovome mjestu jasan: "Ni državna moć ni neko metafizičko uvjerenje ne smije nastupiti s neposrednom apodiktičnošću, sve mora biti posredovano u namjerno kompliciranom procesu balansiranja".¹⁷

Schmitt je jasan zakasnjelom čitatelju ali nije samome sebi! On upotrebljava sintagmu "namjerno komplicirani proces balansiranja" kao da se o tim komplikacijama odlučuje? Komplikacije su ovdje konstitutivne prirode: riječi nije moguće provesti u djelo a da se njihov smisao pri tome ne promijeni. Dogovoreno nikada nije identično učinjenom, i, obrnuto, ono što je učinjeno nikada se ne može rekonstruirati pričom. U ovoj medijskoj diferenciji i procesualnoj intrasingenciji zakonodavne i izvršne vlasti, interesa frakcija građanskog društva i njihove parlamentarne reprezentacije razotkriva se stvarno značenje *javnog mnijenja* u sustavima liberalne demokracije.

V

Liberalno racionalističko načelo konstituiranja političke vlasti bilo je sljedeće: rasprava zamjenjuje silu (*la discussion substituee a la force*). I to je načelo kao preduvjet mogućnosti konstituiranja državne vlasti htjelo i samo obnašanje vlasti, dakle, njen izvršni dio, rastvoriti u diskusiji. Moderna Habermasova teorija

¹⁶ Schmitt, *ibidem*, str. 58.

¹⁷ Schmitt, *ibidem*, str. 58.

komunikacijskog djelovanja želi s novim zanosom svaku odluku donijeti konsenzualno kako bi njeno provođenje bilo posve lako i bez ikakva otpora, tj. kako bi prijelaz iz diskusije u djelovanje teкао bez semantičkih gubitaka i dodataka kao u silogizmu. Izvorna funkcija javnog mnijenja i javnih rasprava nije bila stvaranje jednomylja kao predujveta složnog djelovanja na temelju terora uma. Javno je mnijenje bilo usmjereno na razobličavanje apsolutističke *arcana dominationis* (tajnovitosti i lukavstva vladanja). Građani moraju moći javno raspravljati o političkim pitanjima, parlamentarne rasprave moraju biti javne pa onda, naravno, i izvršna vlast mora biti javna i svakom providna. Taj je liberalni princip posvemašnje providnosti svih stupnjeva vlasti, naravno, nemoguće ostvariti. Schmitt to konstatira, ali ne objašnjava. Vrijeme i mjesto primjene zakona, odluka o ratu i miru, određivanje konkretne osobe koja izvršava zakon ostaju na izvršnoj vlasti i tajnovitost takvih odluka je vrhovni državni *reason*. Izvršna se vlast opravdava djelovanjem a ne raspravom, za nju je najveća opasnost da ne djeluje u skladu s ovlaštenjima. Međutim, djelovanja sama vrsta su realnosti koju svatko sam mora znati pročitati. Vlada nije obvezna objašnjavati riječima, ona objašnjava djelovanjem. Vladi nitko ne može oduzeti pravo i dužnost da djeluje kao što javnosti i parlamentu nitko ne može zabraniti da raspravlja. Rasprava i djelovanje nisu samo načela liberalne parlamentarne demokracije, nego su antropološke činjenice. Svatko djeluje i govori i pritom zna da oboje nije ni približno ista stvar. Tu antropološku trivijalnost Schmitt nije uzeo za ozbiljno i zato je smatrao da je diskusijama došao kraj. Kao analitičar fašizma i boljševizma on je prerano zaključio da liberalna demokracija zbog svojih unutarnjih protuslovlja, zbog nespojivosti liberalnog i demokratskog načela, mora propasti: "Malo će tko vjerovati da iz novinskih članaka parlamentarnih rasprava i govora na skupovima nastaje ispravno zakonodavstvo i politika. To je, međutim, vjera u sam parlament. Ako su javnost i diskusija u faktičkoj zbilji parlamentarnog pogona postali prazna i ništavna formalnost tada je i parlament kakav se razvio u 19. stoljeću, izgubio svoj dosadašnji temelj i smisao".¹⁸ Nije potrebno navoditi činjenice koje su poslužile i mnogim drugima prije i poslije Schmitta pri dokazivanju nemoćnosti parlamenta pred naježdom onih političkih snaga koje su držale da mnogostranače šteti narodnom jedinstvu, a dioba vlasti na zakonodavnu, izvršnu i još k tomu sudbenu vlast ugrožava efikasnost države, te da naposljetku javno mnijenje predstavlja ognjište izdaje naroda. Spis koji smo ovdje interpretirali, samo onaj njegov dio koji se odnosi na parlamentarnu demokraciju, nastao je 1923. godine. Mussolini i Lenjin bili su na djelu, u punoj snazi. Schmitt je pak u poraženoj Njemačkoj skeptički ukazivao na teškoće da se liberalnom demokracijom parira totalitarnim opasnostima. Slabu je nadu polagao u činjenicu da je svaka mitologija, pa i ona fašistička, u biti politeistička i da diskusija možda opet uspije relativizirati totalitarizme: "Možda bi diskusiju trebalo staviti na diskusiju kad se već diskutira. Ali otvori li se ponovno diskusija, tada se ona ne bi smjela zadovoljiti samo protupitanjem: parlamentarizam, a što drugo, jer trenutno za njega nema zamjene. To bi bio bespomoćni argument nemoćan da obnovi razdoblje diskusija."¹⁹ Ali protupitanje: Parlamentarizam a što drugo? nije nipošto tako bespomoćno kako se Schmittu činilo. Naposljetku, on sam, parafrazirajući Marxa, s neodređenošću vlastitog opredjeljenja je li za

¹⁸ *Ibidem*, str. 63.

¹⁹ *Ibidem*, str. 90.

ili protiv njega kaže: "Ako se buržuja slijedi na njegovo ekonomsko područje, morat će ga se slijediti i u demokraciju i parlamentarizam".²⁰

VI

Na kraju se može upozoriti na dvije činjenice, koje su uvijek na djelu kada se raspravlja o građanskim oblicima parlamentarne liberalno demokratske vladavine. *Prvo*, ta je vladavina opravdana i razumljiva samo u uvjetima specifičnog kapitalističkog privređivanja. To su smatrali samorazumljivim svi novovjekovni mislioci, od Lockea i Hobbesa do Hegela, Marxa i Webera i Schmitta. *Drugo*, takozvani duhovni *milieu* građanskih oblika vladavine nisu ni različiti tipovi religija, ni različiti tipovi mitologija, nego pluralističke znanosti, i samo uz njihovo posredovanje i preradu, eventualno religije i mitovi. Ako na temelju Hegelova pravorijeka nema revolucije bez reformacije, onda reformaciju ovdje treba shvatiti znanstveno. Nema parlamentarne demokracije bez znanstveno-tehničke reformacije, da ne kažemo revolucije. Novovjekovne znanosti predstavljaju odgovarajući prijepis onoga što se u novom vijeku dogodilo s kapitalističkom privredom i s građanskim političkim porecima. Schmitt iz svoje hermeneutičke situacije analizira novovjekovne političke poretke na materijalu filozofije politike i različitih političkih doktrina koje su bile znanstveno obilježene, ili su same sebe razumjele kao znanosti. Ono što mu je pritom izmaklo iz vida, to je logika samih znanosti koja je autonomno iz vlastitog pogona utjecala na tokove novovjekovnog političkog života na isti način na koji je protestantizam obilježio rano revolucionarno građanstvo. Razvoj znanosti ostao je izvan Schmittove pažnje pa je naposljetku spontano zastupao jednu zastarjelu metodologiju kojom nije znao kako bi spasio liberalnu demokraciju.

Schmittov pojam predržavne homogenizacije političke volje oko *bilo koje točke*²¹ homogenizacije slijedio je Rickertovo određenje generalizirajućih nomotetskih znanosti. Te znanosti nastoje heterogenu i velikim dijelom iracionalnu zbilju podvesti pod neko opće načelo. Oni aspekti zbilje koji se ne mogu na taj način konfektionalizirati, ostaju izvan okrilja zakona kao iracionalni ostatak realiteta. Umjesto formalnog zakona koji različito podvodi pod jedinstvo Schmitt, kao filozof i teoretičar politike, uvodi pojam homogenizacije koja se ostvaruje u demokratskom procesu oblikovanja jedinstvene volje kao središta političke moći. Ono što ostaje izvan gravitacijskog polja najviše moći, ili najvišeg autoriteta, jest dušmanin. Prava opasnost takvog stajališta krije se u tome što on impresivnom snagom jasnoće takvom vrstom argumenta bez teškoća može prihvatiti realnost da na poprištu građanskoga političkog života djeluju raznorodni interesi, kao i mnogobrojne političke stranke sa svojim posebnim političkim projektima. Međutim, svo to mnoštvo interesa i političkih projekata može se reducirati na svima zajedničku opciju: svi ti interesi i politički projekti žele postići

²⁰ *Ibidem*, str. 86.

²¹ Godine 1923. Schmitt nije inzistirao na nacionalnoj homogenizaciji. Posve u tradiciji liberalnog načela posvemašnje bezličnosti čovjeka kao čovjeka, njemu se čini da je politizacija i homogenizacija narodne volje moguća na bilo kojem pitanju, primjerice religijskom, moralnom, ekonomskom, klasnom i slično.

isto - *homogenizaciju moći na vlastitom načelu*. Sve one političke i interesne grupacije koje ostanu izvan reduktivnog načela homogenizacije, može se zatim imenovati dušmanima. Nasuprot vlastitom jedinstvu ostaju sve preostale neintegrirane grupacije također nediferencirano neprijateljske tako da s tog stajališta Schmittov lapidarni stav, "narod koji nije u stanju razlikovati između svoja dva neprijatelja nije suveren", dobiva snagu logičke evidencije. To znači: nasuprot homogeniziranoj moći, s jedne strane, može se na drugoj strani naći također samo jedna moć: *ujedinjena opozicija*. Schmittova aplikacija Rickertove teorije nomotetskih znanosti dovodi ga na pozicije konzervativne političke teologije. Ako je teologija znanost o božanskim stvarima, a u Schmittovoj aplikaciji znanost o najvišoj političkoj moći (*potestas prima*), tada su mnogobrojne pojedinačne znanosti potencijalno kriptoteologije, jer svaka od njih ne teži samo tome da svijet istraži i objasni već da ga i konstruira na temelju svog posebnog načela. Ekonomizam, sociologizam, psihologizam, fizikalizam, biologizam, razizam, matemacizam, sve su to pseudoteološka posezanja za funkcijom jedine i isključive legitimacije političke moći. Takva totalitarna ideološka karakterizacija pojedinačnih znanosti bila je 1923. godine politički aktualna, ali istodobno znanstveno pogrešna i zastarjela. Jedno drugačije razumijevanje znanosti postalo je adekvatniji instrument promatranja građanskoga političkog i životnog procesa. To je bila ona teorija znanosti koja znanost nije promatrala kao racionalni model ili istraživačku hipotezu kojom treba dovesti u red i racionalnu funkciju, iracionalnu zbilju ili konfuzni svijet života. Naprotiv, ta je teorija znanosti rehabilitirala izvornost pluraliteta svijeta života. Ona istinu nije tražila u teoriji, već u pluralnom političkom svijetu života pa je i teoriju razumjela samo kao moguću ispis svijeta života, kao moguće "čitanje" semantike političkih djelovanja. Takva, semantički orijentirana, politička teorija ne teži više redukciji mnoštva na jedinstvo, niti homogenizaciji raznorodnog pod jednu kapu, već uvažava realnu pluralnost političkog svijeta života i prepisuje taj realni politički život do njegove semantičke granice: do granice razumljivosti političkog djelovanja. "Pokazalo se da najviši mogući oblik jedinstva o bitnim političkim pitanjima nipošto nije preduvjet mogućnosti stabilnih društvenih i političkih zajednica. Baš obrnuto: samo one novovjekovne građanske zajednice koje omogućuju najveći mogući oblik različitosti pokazale su se dugotrajne i stabilne (Rorthy). Kada politička djelovanja u pluralnome građanskom društvu postaju sudionicima nerazumljiva, onda i vladavina postaje nemoguća (*Unregierbarkeit*). Ali taj trenutak semantičke paralize građanskog društva nije zid pred koji se stiglo na povijesnom putovanju i u tom smislu kraj liberalne demokracije, već je prevelika kompleksnost koja otežava sve načine komunikacije proizvod razvitka. U tom osvjetljenju parlamentarna liberalna demokracija nije shvaćena kao ustavni model koji odgovara na pitanje kako organizirati vladavinu u pluralnome građanskom društvu, nego kao politički proces koji proizvodi različite vrste semantičkih problema koje je sposoban autonomno i sustavno otklanjati. Schmitt je poslije drugoga svjetskog rata nevoljko priznao da je liberalna demokracija uspjela otkloniti svoja dva životna neprijatelja: fašizam i komunizam. Skupa cijena te pobjede bila je za Schmitta u tome što je s tom "pobjedom" "završila epoha državnosti".²² Schmitt liberalnu demokraciju nije mogao misliti kao proces i sustav, već jedino u opreci forme i sadržaja. Kada je uvidio da je proces-progres

²² Schmitt, Carl, *Begriff des Politischen*, Duncker/Humblot, Berlin 1963, pretisak iz 1932, str. 10.

progutao opreku racionalno-iracionalno ili forma - materija tada je rezignirano anatemizirao tog moloha: "Proces-progres ne proizvodi samo sebe i novog čovjeka već i preduvjete mogućnosti vlastitog obnavljanja novoga. To znači suprotnost spram stvaranja ni iz čega, naime stvaranje ničega kao preduvjeta mogućnosti samostvaranja uvijek nove zbilje."²³ Sada se vidi kako je svaka metodologija istodobno i vrsta sljepila koje se ne može izliječiti prikazivanjem drugačijih slika. Schmittu se činilo da je liberalna demokracija koju on namjerno prešućuje apstraktnom sintagmom proces-progres (*Prozess-Progress*) pobijedila druge političke solucije: autoritarni fašizam i komunizam. Ali, o pobjedi uopće nije riječ: priča tu ne završava. Politička teorija liberalne demokracije nije priča o onome što se dogodilo, niti je znanstveni projekt onoga što bi se trebalo dogoditi. Ona je neotklonivi komplement političkog procesa liberalne demokracije, njegova transkripcija, literarizacija ili prijevod u posebni logičko-gramatički medij. Ta je teorija uvučena u politički proces i stoga više nema karakter priče koja rekonstruira događaje koji su se prije nje i bez nje dogodili, već ima karakter prijepisa ili dekonstelacije događaja koji se na drugi način i u drugom mediju upravo događaju. Teoretsko i političko događanje međusobno se neposredno semantički iritiraju, ali oni se međusobno ne uvjetuju u logičkoj shemi: uzrok-posljedica, svrha-sredstvo, mogućnost-zbiljnost. Liberalno-demokratska politička teorija a napose politologija prevodi, tj. transkribira politička djelovanja u semantiku govora i razgovora u želji da se semantički problemi koji nastaju u procesu djelovanja otklone. Za tu se poziciju problemi ne rješavaju, niti se prevladavaju, već *otklanjaju* ili stavljaju u stranu, ili pak odgađaju (kupovanje vremena). Suprotno novoj teoriji liberalne demokracije koja se rodila prije Schmitta, a koja je puni razvitak doživjela poslije velikog rata, Schmitt je ostao zarobljen predrasudom da se teorija ne samo razlikuje od prakse, što je bilo plauzibilno, da nije praksu konstruirao po uzoru na transcendentnu teoriju zbilje. Moderna postschmittovska politologija nije ni rekonstruktivna ni aplikativna znanost, već posebni semantički medij koji podjednako dekontekstualizira političko djelovanje kao što i svojom porukom iritira političko djelovanje i njegovu samosvojnu semantiku. Političko djelovanje može teorijsku poruku primiti samo na svoj specifični način, nikako doslovno. Nema, dakle, takvih političkih problema koje bi trebalo znanstveno "rješavati". Svako političko djelovanje već je semantički iritirano nekom "teorijom". Liberalna parlamentarna demokracija je politički proces, a ne samo ustavni poredak takozvane pravne države. Ona kao proces spontano proizvodi, zrači probleme koje neprekidno *otklanja, odlaže, premješta* iz jedne vlasti u drugu, kao što i izvršnu i zakonodavnu vlast proceduralno i izbornim postupkom razmješta iz jednih ruku u druge. Permanentni protivnici liberalne demokracije su oni politički protupokreti koji misle da mogu sačuvati civilno društvo bez višestranačja i diobe vlasti (fašizam) i oni pokreti koji misle da mogu ukinuti privatno vlasništvo a s njim i državu a ipak sačuvati slobodu, pravednost i ljudska prava svim pojedincima (boljševizam). Carl Schmitt je posumnjao u održivost liberalne demokracije i parlamentarizma u trenutku kada je taj tip građanskoga političkog života bio uzdrman fašističkom i komunističkom praksom u Italiji i Rusiji. On je to učinio sredstvima konstruktivističke političke teorije u razdoblju kada je već djelovala semantički rekonstruirana teorija političkog djelovanja koja je sebe razumjela kao komplement političkog svijeta života a ne kao njegovu bit. Pa ipak, u našim

²³ Schmitt, Carl, *Politische Theologie II*, Duncker/Humblot, Berlin 1970, str. 124.

uvjetima, u kojima znanost ponajmanje sudjeluje u osmišljavanju političkih procesa kao njihov semantički komplement, ostaje Schmittova priča o fragilnosti liberalne demokracije, kao i sve uspavanke građanske hrabrosti poučna. U takvim uspavanim prilikama nama se može učiniti da je problem komunizma i fašizma definitivno skinut s dnevnog reda i da se bivši komunisti i bivši fašisti mogu čiste savjesti i čistih ruku pomiriti pred "vrhovnim sudom" liberalno demokratske političke prakse i kulture. Stvari stoje drugačije: fašizam i komunizam nisu riješeni, već samo otklonjeni politički problemi liberalno-demokratske prakse. To znači da se ti pokreti uvijek nanovo u novim varijantama mogu vratiti na scenu, jer fašističke i komunističke koncepcije i dalje semantički iritiraju politički proces liberalne demokracije. Liberalna demokracija odložila je fašizam i komunizam, premjestila na drugi položaj da bi na dnevni red stavila druge goruće probleme. Ona sada plovi pod niskim parnim pritiskom da kotao ne bi eksplodirao. Ta mjera opreza nije dovoljna. Pod niskim parnim pritiskom ona plovi veoma sporo i ako se zaustavi doći će do iznenadnog porasta temperature uslijed preslabog odvoda topline pa opet prijeti eksplozija. Eksploziju može spriječiti samo ustrajni tempo plovidbe u skladu s preporukom: *festina lente*.

Davor Rodin

A SCIENTIFIC TRANSCRIPT OF PARLIAMENTARISM

Summary

According to Carl Schmitt, liberal parliamentarism and democracy are founded on conflicting principles. The first is founded upon the principle of rational deliberation, that is, upon the idea that political will in a modern country is formed through rational discussion, the latter is based upon power as an instrument of political activity which homogenizes the national majority and eliminates divergent minorities. Schmitt considers that the principle of power is taking over deliberation in modern countries, and thus abandons the conditions for liberal parliamentarism. On another level, Schmitt argues that the contrast of deliberation and power is repeated within liberal-democratic institutions as division of powers between the multi-party parliament which fosters rational discussion, and executive power which is the instrument of political activity and must be legitimized in parliament. The weakness of liberal democracies is the empowering of those political forces (fascism, communism) that reject political dialogue as a process of competition between various platforms in front of the electorate, but they rather, see it as a means of imposing a single, self-serving truth.

The author concludes that Schmitt has missed the key dimension of liberal democracy, because his critique is based upon an outdated, Neokantian methodological position. As the analog to Rickert's nomothetic science, Schmitt in his political theory opposes rational generalizations and irrational content. However, the main point is that liberal political science as a constituent part of the political process operates between two political media, speech and action, without destroying plurality of political positions.